

H. Bock: Kreuterbuch, 1560, Von Hunds kürbs, Bryonia.



Von Hunds kürbs, Bryonia. Cap. XCV.

Der Bryonien kraut stengel wachsen bald hoch, hencken und hefften sich an die zeün, an die hecken, an die mauren, was sie erteichen mögen, gleich wie der Hopffen. (Vitis alba.) Im Aptilen brechen erstmals die grüne dolden herausser, die kommen auß einer grossen stinckenden rüben geschloffen, die stengel so bald sie ubersich steigen, bringen sie einzige fäden oder gabelen, darmit bindet er sich an, gleich den Reben oder den Kürbs kreüttern, die bletter werden ecket, rauch, unnd gantz eschenfarb, vergleichen sich etlicher maß den frembden Coloquinten blettern, doch kleiner. Dz gewächs bringt seine bleich weisse Violen im ende des Meyen, anzusehen wie die blümlin an der gemeinen Nachtschatten, auß den selben blümlin werden runde grüne beerlin, darnach so sie zeittigen, erscheinen sie gantz rot als Cotallen, eines ubelen geschmacks und bösen geruchs.

Von den Namen.

Alle scribenten halten Bryoniam für dz weiß Vitis alba, außgenommen Otho Brunfel. der sagt

Van honds kouwoerde, Bryonia. Kapittel 95.

Bryonia kruid zijn stengels groeien gauw hoog, hangen en hechten zich aan de tuinen, aan de hagen, aan de muren en wat ze bereiken mogen, gelijk zoals de hop. In april breken de eerste keer de groene spruiten eruit, die komen uit een grote stinkende raap geslopen, die stengel zogauw ze omhoog stijgen brengen ze enkele vezels of gaffels, daarmee bindt het zich aan gelijk de druif of de kouwoerde kruiden, de bladeren worden hoekig en ruig en gans askleurig, vergelijken zich ettelijke mate de vreemde kolokwint bladeren, doch kleiner. Dat gewas brengt zijn bleek witte violen op het einde van mei, aan te zien zoals de bloempjes aan de gewone nachtschade, uit dezelfde bloempjes worden ronde groene besjes, daarna zo ze rijpen verschijnen ze gans rood zoals koralen, een kwade smaak en kwade reuk.

Van de namen.

(**Bryonia dioica**) Alle scribenten houden Bryoniam voor de witte Vitis alba,

in seinem Onomastico Vitis Nigra sei das warhafftig Bryonia. (Vitis alba.) Auff dise weiß redt Simeon Januensis auch, und (EE iij) [652] sagt Fesiresin sei Vitis nigra unnd nit alba. Mesue aber unnd Avicenna sampt dem Jacobo Manlio halten das gegentheil, unnd sagen Fesire oder Phesire sei Vitis alba, und geben disem noch mehr namen, als Alphesera, Alazarasim, Hezeriazzen, Tanorus. In Mattheo Sylvatico stehet Fescera und Viticella geschriben. Die unsere nennen sie Wild rüben, Wilden kürbis unnd wilden Zitwen, Hunds Kürbs und Teüffels kirschen, der roten beerlin halben. Diosco.lib.iiij.cap.clxxvj.nent Vitem albam Ampeloleucen, Bryoniam, Ophiostaphylum, Chelidonium, Melothron, Psylotron, Archezostim, Agrostim. (Meuse. Avenen.31.cap.fen.15.de ratiortub.splenis 3. Manlius. Vitis nigra.) Das schwartz Vitis nigra genant, mit der gälen wurtzel und Eppich blettern, sampt den schwartzen beerlin, nennt er auch Bryoniam, setzt aber darzu nigram. Darumb es warlich ein andere wurtzel sein muß weder dz Vitis alba, ist mir noch zur zeit nit zusehen worden.

Von den Namen.

Dise wurtzel ist einer auftreibenden natur, würt in leib zu purgieren unnd eüsserlich die haut zu reinigen, unnd geschwär zu eröffnen genommen, seind truckener warmer eigenschafft.

Innerlich.

Etlich landstreicher machen und schneiden Monstra auß diser wurtzel, begraben sie in ein dürrten sand etlich tag, und verkauffen sie dann für Alraun, Andere purgieren die leüt damit biß auff das hinderst. (Alraun.)

Das best an disem gewächs seind die jungen dolden im fröling, abbereit wie die jungen Hopffen oder spargen, die laxieren on schaden den bauch, und vertreiben den harn. Der safft im Lentzen auß der wurtzel gedruckt, unnd mit Meth gedruncken, treibt auß die zähnen phlegmata. Welche mit der fallenden sucht, schwindel unnd anderen schweren hauptsüchten beladen, mögen jährlichs ein mal diser wurtzel eins quintlins schwär mit drencken einnemen.

(Bauch laxieren, Harn bewegen. Aqua mulsa. Fallend sucht. Schlangen stich.)

So jemand von schlangen gestochen, mag der gleichen gemelt artznei brauchen. [653] Dioscorides schreibet so man ein glatte düne latwerg auß diser wurtzel unnd honig bereit, die

uitgezonderd Otho Brunfel die zegt in zijn Onomastico Vitis Nigra is dat ware Bryonia. Op deze wijze spreekt Simeon Januensis ook en [652] zegt Fesiresin is Vitis nigra en niet alba. Mesue echter en Avicenna samen met Jacobus Manlius houden dat tegendeel en zeggen Fesire of Phesire is Vitis alba en geven die noch meer namen zoals Alphesera, Alazarasim, Hezeriazzen en Tanorus. In Mattheus Sylvaticus staat Fescera en Viticella geschreven. De onze noemen het wilde raap, wilde kouwoerd en wilde zedoaria, honds kouwoerde en duivels kersen vanwege de rode besjes. Dioscorideso libro 4 kapittel 176 noemt het Vitem albam Ampeloleucen, Bryoniam, Ophiostaphylum, Chelidonium, Melothron, Psylotron, Archezostim en Agrostim. Dat zwarte Vitis nigra genoemd met de gele wortel en klimop bladeren, samen met de zwarte besjes noemt hij ook Bryoniam, zet echter daartoe nigram. Daarom het waarlijk een andere wortel zijn moet dan de Vitis alba, is me tot op heden nog niet te zien geworden.

Van de namen.

Deze wortel is een uitdrijvende natuur, wordt in lijf te purgeren en uiterlijk de huid te reinigen en zweren te openen genomen, is een droge warme eigenschap.

Innerlijk.

Ettelijke landstrijkers maken en snijden monsters uit deze wortel, begraven ze in een droog zand ettelijke dagen en verkopen ze dan voor alraun. Andere purgeren de mensen daarmee tot op dat achterste.

Dat beste aan dit gewas zijn de jonge spruiten in voorjaar en klaar gemaakt zoals de jonge hop of asperges, die laxeren zonder schade de buik en verdrijven de plas. Het sap in lente uit de wortel gedrukt en met mede gedronken drijft uit de taaie flegma. Welke met de vallenden ziekte, duizeligheid en andere zware hoofdziektes beladen zijn mogen jaarlijks een maal deze wortel een quinten zwaar met drank innemen. Zo iemand van slangen gestoken is mag dergelijke gemelde artsenij gebruiken. [653] Dioscorides schrijft zo men een gladde dunne likkepot uit deze wortel en honing bereidt die is vast goed diegenen zo er steeds verstommen wil van hoest en enge adem, bekommt ook goed diegenen zo in lijf gestoten, gebroken of

sei vast güt denen so da státs erstunnen wóllen vom hústen und engen athem, bekompt auch wol denen so im leib zerstossen, zerbrochen oder zerfallen weren. (Kurtzer athem. Eclegma.) Dteissig tag von der wurtzel ein halb quinten eingenommen nach einander, soll das miltz verzeren, doch soll man die wurtzel auch eüsserlich mit feigen zerstossen, und pflasters weip uberschlagen. (Miltz verzeren.)

Eüsserlich.

Der rot zeittig samen zerstossen und uber allerhand grind, faul fleisch und unreine schâden als ein pflaster geschlagen, verzeret dz bôp, etzet und reinigt die faulen schâden. Gemelte krafft hat auch die wurtzel, dann sie zerbricht allerlei apostemata, sonderlich das finger geschwâr an den negelen, vertreibt und verzert flecken, annaler unnd flechten, mit ól temperiert und aufgelegt. Dise wurtzel ubergelegt, zeücht auß spreissen der zerbrochenen beinen. Ein meissel von diser wurtzel gemacht unnd gebraucht, zeücht auß die todte geburt und die bürden wunderbarlich. (Grind, Faul fleisch, Schâden reinigen. Finger geschwâr, Flecken, Annaler, Spreissen, Todte geburt.) Etliche machen auß der wurtzel ein linde salbung zû den lammen glidern, nemen darzû baum ôli und schweinen schmaltz. Andere brennen wasser daraup zû obgemelten feuchten und presten.

gevallen waren.

Dertig dagen van de wortel een halve quinten ingenomen na elkaar zal de milt verteren, toch zal men de wortel ook uiterlijk met vijgen gestoten en pleistervormig overslaan.

Uiterlijk.

Dat rode rijpe zaad gestoten en over allerhande schurft, vuil vlees en onreine schaden als een pleister geslagen verteert dat boze eet en reinigt die vuile schaden. Gemelde kracht heeft ook de wortel, dan ze breekt allerlei etterende gezwollen, vooral de vingerzweer aan de nagels, verdrijft en verteert vlekken, plekken en huiduitslag, met olie getemperd en opgelegd. Deze wortel opgelegd trekt uit spiesen van de gebroken benen. Een beitel van deze wortel gemaakt en gebruikt trekt uit de dode geboorte en de nageboorte wonderbaarlijk. Ettelijke maken uit de wortel een weke zalf tot de lamme leden, nemen daartoe olijvenolie en zwijvenvet. Andere branden water daaruit tot opgenoemde vochten en gebreken.

Dodonaeus;

Van Bryonia kap. XLVIII.

Het geslacht.

Van Bryonia zijn er twee soorten, wit en zwart als Dioscorides schrijft. De witte is overal gewoon en overal goed bekend. De zwarte is tegenwoordig nog onbekend en wordt hier te lande niet gevonden.

Vorm.

Bryonia alba of witte bryonie.

(Bryonia dioica)

1 De witte Bryonia is van bladeren en klauwieren de gewone wijngaard wat gelijk, maar in alle manieren veel ruwer en witter. Het heeft dunne, tere stelen die zeer hoog groeien en overal met hun klauwieren aanhangen en zichzelf om hagen en bomen winden, net als de hop. De bladeren zijn groot en met vier of vijf diepe kerven gedeeld en lijken zeer veel op de bladeren van wijngaard, maar witter, ruwer en meer behaard. De bloemen groeien veel bijeen en zijn wit waarna ronde besjes komen die eerst groen zijn en daarna heel rood worden. De wortel is zeer groot, lang en dik, bitter en zeer vreemd van smaak.

2 De zwarte Bryonia (Tamus communis) als Dioscorides zegt, heeft bladeren die op die van de klimop lijken, maar groter en zijn de bladeren van witte klokjes winde die men Volubilis maior noemt, vrij gelijk. Het heeft ook dezelfde stelen die zich om de hagen en bomen winden en zich met hun klauwieren vast maken. De vruchten hangen bijeen als kleine druifjes en zijn eerst groen en als ze rijp worden heel zwart. De wortel is van buiten zwart en van binnen geel, gelijk buksboom hout.

Plaats.

1 Witte Bryonia groeit overal hier te lande aan de kanten van de velden die zichzelf aan de hagen en tuinen windt.

2 Waar de zwarte gevonden wordt is tegenwoordig nog onbekend.

Tijd

In de mei begint de witte Bryonia te bloeien, en in de herfstmaand worden de vruchten rijp.

Naam.

1 De witte Bryonia heet in Grieks Ampelos leuce, Psilothron en Bryonia. In Latijn Vitis alba. In Arabisch Alphesere en door Mattheus Sylvaticus, Viticella. In de apotheken Bryonia. In Hoogduits Stickwurtz en Hunds kurbs. Hier te lande Bryonia. In Frans Coulevree.

2 Het andere, zwarte geslacht heet in Grieks Ampelos melaena en Bryonia melaena. In Latijn Vitis nigra en Bryonia nigra en door sommige Chiromos ampelos, dat is Chironia vitis. En dit mag wel in Hoogduits Schwartz stickwurtz genoemd worden. In Nederduits zwarte Bryonia. In Frans couleuree noire.

Natuur.

De wortel van de witte Bryonia is warm en droog tot in de derde graad.

De zwarte is van gelijke naturen maar in alles niet zo sterk.

Kracht en Werking.

De wortel van Bryonia en vooral het sap ervan maakt sterke toiletgang en trekt de taaie fluimen af en laat de urine lossen en is zeer goed om de hersens, borst en de inwendige leden van fluimen en grove, taaie, vochtigheden te zuiveren en te reinigen.

De wortel van Bryonia waarvan je alle dagen een jaar lang ongeveer een vierendeel lood van in neemt, geneest de vallende ziekte.

Deze wortel helpt ook diegene die door de beveingen geslagen zijn en duizelingen of enige hoofdzweer hebben en is goed om in de medicijnen te mengen die tegen de beten van de adders dienen.

De wortel van Bryonia waarvan ongeveer een half drachme zwaar met azijn een dertig dagen gedronken wordt, geneest de verharde en zeer verstopte milt.

Tegen hetzelfde dient het ook als het met vijgen gestampt en op de plaats van de milt aan de buitenkant gelegd wordt.

Van de wortel van Bryonia die met honing gemengd is mag je een electuarium maken dat goed is voor diegene die kort van adem zijn, een verouderde hoest en pijn of smart in de zijde hebben en voor diegene die van binnen gekwetst of geborsten zijn om het gestolde bloed te scheiden.

Een pessarium die van de wortel van Bryonia gemaakt is en van onder gezet wordt verwekt de menstruatie bij de vrouwen en trekt de moederkoek en de dode vrucht af.

Een bad die van de wortel van Bryonia gemaakt is doet ook hetzelfde en zuivert en reinigt de baarmoeder van alle onzuiverheid en vuiligheid als je daar in zit.

De wortel van Bryonia die met zout gestampt is, is goed om te leggen op alle kwade voortsetende blaren en zweren en vuile lopende gaten, vooral van de benen.

Tegen hetzelfde zijn ook de bladeren en vruchten zeer goed als je het op de manier van de wortels gebruikt.

De wortel van Bryonia reinigt ook de huid en laat de rimpels en fronzen vergaan en verdrijft de sproeten, littekens en allerhande vlekken en mazelen als het met meel van erwten en van Grieks hooi daarop gestreken wordt.

Hetzelfde doet ook de olie waar de wortel van Bryonia in gekookt is.

De wortel van Bryonia die met wijn gestampt is, scheidt het gestolde bloed en verdrijft alle blauw geslagen of gestoten plekken, laat de verse zwellen zinken en vergaan en brengt de oude tot rijpheid en laat die uitbreken.

Item, het trekt alle splinters en gebroken beenderen uit en is zeer goed om op de kwade, zwerende nagels te leggen.

De vruchten van Bryonia zijn zeer goed om tegen ruwheid en kwade schurft te gebruiken.

De jonge scheuten van Bryonia die net uitkomen en gegeten worden zijn zeer goed voor de maag en maken toiletgang en laten de urine lossen.

2 De wortel van de zwarte Bryonia is tot alle de voor vermelde zaken ook goed, gelijk de witte Bryonia, maar niet zo sterk en is vooral nuttig tegen de vallende ziekte en duizelingen in het hoofd en om de urine te lossen, de menstruatie bij de vrouwen te verwekken en om de verstopte en gezwollen milt klein te maken.

De jonge scheuten van deze Bryonia zijn ook zeer goed om te eten en om water te lossen en toiletgang te hebben gelijk de scheuten van de witte Bryonia.

Hindernis.

Door de forse kracht beroert de wortel van Bryonia de maag en de inwendige leden zeer en daarboven is Bryonia met bladeren, vruchten, stelen en wortels in alle manieren zeer slecht voor de bevruchte vrouwen, hetzij klaar gemaakt of niet klaar gemaakt of in enige medicijn vermengd zodat je dit of in enige medicijnen daarvan niet kan ingeven zonder groot letsel en hindernis.

Verbetering.

De kwaadheid van Bryonia wordt verbeterd als je daar mastiek, gember en kaneel bij neemt en dit met honing, waar rozijnen in gekookt zijn, ingeeft.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>